IT-TORRIJIET TAGĦNA

minn PROF. A. BONNICI

Il-bini ta' torrijiet hija ħaġa wisq qadima: biżżejjed insemmu t-Torri ta' Babel, li titkellem minnu l-Iskrittura Mqaddsa. F'Malta wkoll inbnew torrijiet sa miż-żmenijiet megalitiċi, jiġifieri mat-3,000 sena qabel Kristu. Quentin Hughes isemmi żewġ torrijiet ta' dak iż-żmien: it-Torri ta' Giganti u t-Torri ta' Mramma. Hawn xi ħadd minnkom jaf jgħidli fejn huma, għax jien ma nafx?

L-Għarab ukoll bnew torrijiet go Gżiritna, fosthom it-Torri tal-Għassieli ħdejn Ħaż-Żabbar, ta' għamla tonda, imsemmi mill-ewwel istorjografu Malti Fra Gian Franġisku Abela, fl-Istorja tiegħu "Descrittionne di Malta."

Imma l-akbar għadd ta' torrijiet inbnew fi żmien il-Kavallieri tal-Ordni Gerosolmitan, matul il-ħakma tagħhom f'Malta mill-1530 sal-1798, meta ġew imkeċċija mill-Franċiżi.

GĦALFEJN IT-TORRIJIET?

L-għanijiet li għalihom kienu jinbnew dawn it-torrijiet kienu tlieta: dawk li nbnew fuq ix-xtajtiet kienu biex jgħassu u ma jħallux lill-għadu jisbarka għall-għarrieda; dawk li nbnew ħdejn xi raħal saru biex, fil-każ ta' ħebb mill-għadu, in-nies tar-raħal ikollhom fejn jistkennu mill-qilla tal-għadu; barra minn dawn insibu torrijiet oħra ogħla mill-oħrajn, li minnhom il-kapijiet kienu jistgħu josservaw il-linja tad-difiża tagħhom, għax minn fuqhom wieħed kien jista' jara taħt għajnejh il-mixi quddiem u l-mixi lura fit-taqbida.

L-"Istorja ta' Malta" ta' Castagna ssemmi mal-50 torri f'Malta, 15 f'Għawdex u 2 f'Kemmuna, li jidhru matul ix-xtajtiet tagħna. Fost dawn hemm dawk li bena l-Grammastru Wignacourt: It-Torri ta' San Pawl il-Baħar, li jħares dawk l-inħawi, it-Torri ta' San Luċjan, li jħares id-daħla ta' Marsaxlokk, it-Torri ta' San Tumas, li jħares Wied-il-Għajn u dawk l-inħawi, fejn ta' spiss it-Torok kienu jiżbarkaw u jħebbu għall-Maltin, u t-Torri tal-Għallies, li sar magħruf snin ilu għad-delitt ikrah ta' qtil, minħabba li fih ġie moħbi l-katavru tal-maqtul. F'Għawdex, insemmu it-Torri ta' Marsalforn mibni minn Wignacourt u dak tad-Dwejra mibni minn Pinto.

Fost it-torrijiet li nbnew ħdejn l-irħula biex ikennu r-raħħala tal-inħawi insemmu it-Torri ta' Vincenti fl-Imqabba, it-Torri tal-Kavallier fil-Qrendi, it-Torri ta' Gauci f'San Pawl tat-Tarġa. Fl-Imsida, qabel ma taqbad il-Gżira, kien hemm torri, li llum wieħed jara biss il-bieb tiegħu.

Minħabba f'dan it-triq li twassal minn hemm sa ħdejja. issejħet "Triq Bieb it-Torri.

IT-TORRI TA' L-ARLOGG

Fost it-torrijiet, biex insejħulhom hekk, ta' osservazzjoni jixraqlu menzjoni speċjali t-Torri tal-Birgu, li aktarx nbena qabel ma ġie l-Ordni f'Malta u kien għadu hemm sal-aħħar gwerra. Fiha intlaqat bil-bombi tal-għadu u ġġarraf. U ma regax ġie mtella. Kien bini storiku, għaliex jingħad li minn fuqu l-Grammastru La Vallette kien josserva t-taqtigħat kollha tal-Maltin mat-Torok fl-Assedju l-Kbir tal-1565. Gibu quddiem għajnejkom lill-dak il-gwerrier qalbieni ta' 71 sena, sabieħ, twil, kalm, li kien għadda 8 snin bħala 'lsier jaqdef fuq xini torka taħt Dragut u taħt d'xxip'ina l-aktar ħarxa, li, jekk ma tkunx ta' saħħa straordinarja, zgur li taqa' mejjet taħtha.

Arawħ liebes armaturatqila tleqq bħall-fidda taħt xemx tiżreġ, iħares lejn il-ħebb qalil tat-Torok mibgħutin minn Kordin kontra l-Insara fl-Isla, jordna li jsir pont tad-dgħajjes biex jgħaqqad il-Birgu mal-Is'a, ħalli f'leħħa ta' berqa jibgħat l-għajnuna fil-każ ta' ħtieġa. Arawħ jagħti l-ordni biex jinfetaħ in-nar ta' 5 kanuni moħbija taħt Sant'Anġlu kontra l-elf ġannizzaru li, mgħobbija fuq għaxar dgħajjes kbar, telqu biex iħebbu għall-Isla minn naħa tal-Għolja Xiberras; nar li għarraq 9 dgħajjes u 800 tork. Ir-rebħa żgura tat-Torok imbidlet f'telfa tal-biża u t-telfa żgura tal-Insara inbidlet f'rebħa glorjuża!

Arawħ irid jibqa' minn dik it-Torri jmexxi l-battalji, ukoll meta l-Kunsill riedu jħalli l-Birgu u jistkenn f'Kastell Sant'Anġlu. U minn hemm ordna li ssir mina taħt is-Sur ta' Kastilja fil-Birgu biex minna jgħaddu is-suldati ma żewġ kavallieri u joħorġu jeqirdu t-Torok li b'torri ta' gwerra li waqqfu quddiem dak is-Sur kienu għoddhom waslu biex jirbħu il-Birgu.

KENN U MISTRIEĦ

Kultant xi nies għonja kienu jibnu torrijiet għad-difiża tagħhom u tan-nies tal-inħawi u, fl-istess ħin, bħala vile, fejn huma kienu jħobbu jqattgħu s-sajf. Dawn it-Torrijiet-Vilel, aktarx fil-periferija ta' rħula, huma mdawrin b'ħajt iffortifikat u warajh kienu jistkennu huma u nies oħra fil-ħebb tal-għadu.

Sa mis-seklu erbatax kien hawn Malta torrijiet bħal dawn speċjalment fi rħula qodma bħal Ħaż-Żebbuġ. Imsemmi ħafna huwa t-Torri ta' Gourgion f'Għawdex, mibni qabel is-seklu ħmistax. Jekk qatt ma smajtu b'dan it-torri, żgur li smajtu u rajtu dawk il-palazzi-torri ta' Verdala, mibni mill-arkitett Girolmu Cassar fl-1586, u ta' Selmun, mibni mill-arkitett Tumas Cachia mal-mitejn sena wara.

It-Torrijiet kollha inbnew fuq pjanta li turi sewwa l-għan tagħhom ta' difiża kontra l-għadu. Iżda l-arkitettura tagħhom mhux dejjem hija dik tradizzjonali ta' bini kwadru.

Ħafna minnhom huma b' żewġ pjani; pjanterren u pjan ieħor fuqu, li għalih aktarx titla b'tarag minn barra; waqt li għal fuq il-bejt titla minn tarag girigor jew b'sellum minn ġewwa. Uħud mit-torrijiet għandhom sala fuq u sala isfel bis-saqaf troll it-tnejn kwadri; oħrajn għandhom żewġ swali rettangolari sew isfel kif ukoll fuq; oħrajn fihom taqsim ieħor.

Barra it-torrijiet kwadri, nittaqgħu wkoll ma oħrajn ta' għamla tonda, bħal dak ta' Għassieli li ġa semmejna, u għam a ottagona (bi tmien faċċati), bħal dak tal-Kavallier, jew sura ta' Salib ta' Sant'Andrija, bħal dak ta' Mamu, jew ta' kwadru b'erba' xpruni, bħal dak ta' San Tumas. Tieħu gost tara f'xi ktieb, bħal dak ta' Quentin Hughes, l-istampi ta' dawk il-forom varjati.

Il-pjani tat-Torrijiet minn barra huma diviżi b'ċinturin wiesgħa ta' ġebel imqabbeż sew il-barra. Fil-pjan ta' fuq jinfetħu xi twieqi ta' osservazzjoni.

F'ħafna mit-torrijiet il-bieb qiegħed 'il fuq u titla' għalih permezz ta' tarag dejjaq mġenneb jew permezz ta' tarag mifrud mill-bini b'foss fond.

"ID-DAWRA TAT-TORRI"

Ngħid għalija it-torri li l-aktar għaddejt minn ħdejh huwa dak ta' San Ġiljan, li qiegħed f'Tas-Sliema, sewwa sew kif iddur għat-triq li tieħdok San Ġiljan. Dan it-torri ta' l-isem lill-inħawi u jill-isbaħ triq ta' Malta — Tower Road — li tibda minn Pjazza Sant'Anna fix-Xatt ta' Tas-Sliema u tibqa' sejra sa Triq il-Kulleġġ fil-bidu ta' San Ġiljan. Passiġġata l-aktar sabiħa u popolari, speċjalment fis-sajf.

Dan it-Torri aktarx li hu wieħed mill-14 li l-Grammastru De Redin ried li jinbnew minn butu matul ix-xtajtiet biex jħarsu l-firxa ta' baħar quddiemhom. It-Torri nbena fl-1658 u kien armat b'4 kanuni. Illum, dak it-Torri għandu użu ieħor għal kollox differenti minn dak oriġinali. Ma għadux biex il-Maltin jgħassu minn fuqu kontra l-ħebb tal-furbani, iżda biex il-Maltin jmorru joqgħodu ħdejh fuq siġġu madwar mejda jeħdu xi ġelat jew jieklu xi pasta jew pastizz u jixorbu xi ħaġa, speċjalment matul ix-xhur tas-sajf. Imma biex ma jintilefx il-għan ewlieni tiegħu, fl-1951, il-Gvern waħħal fuq il-bieb tiegħu rħama bi skrizzjoni fiha u l-arma tal-Grammastru Pinto. Sur Karm Tabone, tiftakar kemm għaddejna minn ħdejn dak it-Torri fil-passiġġata tagħna ta' nhar ta' Ħadd, niddiskutu l-proġetti ġodda dwar il-Kandlora u ċ-Ċirku tal-Azzjoni Kattolika?